

14. Тичини П. Г. На Переяславській раді // Радянська освіта. – 10 квітня 1954. – №15. – С.3.
15. Мойсенко М. Дружба двох інститутів // Радянська освіта. – 14 травня 1955. – №20. – С.1.
16. Стеценко Л. Думки про роботу дев'ятикласників інституту // Радянська освіта. – 19 червня 1954. – №23. – С.3.
17. Стеценко Л., Білецький Д., Олійниченко Г., Більбух Й. Врахувати запити шкіл і педвузів // Радянська освіта. – 23 жовтня 1954. – №43. – С.2.
18. Миронов М. Дитяча література – могутнє зняряддя комуністичного виховання // Радянська освіта. – 10 листопада 1954. – №47. – С.2.
19. Кривошеєв С. Самарін Г. Узагальнювання досвіду заочних відділів // Радянська освіта. – 15 жовтня 1955. – №42. – С.2.
20. Всенародна любов // Радянська освіта. – 8 вересня 1956. – №37. – С.2.
21. Мордань В. Земний уклін // Радянська освіта. – 28 березня 1959. – №13. – С.3.

## References

1. Naulko I. Pidvyshchyty riven' znan' z istoriyi // Radians'ka osvita. – 4 veresnya 1954. – №36. – S.2.
2. Samarin H. Do pam'yatnoho yuvileyu // Radians'ka osvita. – 17 zhovtnya 1962. – №82. – S.4.
3. Vorobey P. Plich–o–plich z rosiys'kym narodom // Radians'ka osvita. – 17 zhovtnya 1962. – №82. – S.4.
4. Smishko P., Korol'ov B. Pro znannya vypusknkyiv serednikh shkil z istoriyi // Radians'ka osvita. – 21 veresnya 1957. – №38. – S.2.
5. Red'ko F. V reorhanizovanomu pedvuzi // Radians'ka osvita. – 14 serpnya 1954. – №33. – S.4.
6. Tychyna P. Ivan Franko – neprymyrennyy borets' proty ukrayins'koho burzhuaaznoho natsionalizmu // Radians'ka osvita. – 17 sichnya 1953. – №3. – S.1.
7. Samarin H. Studenty zbyrayut' fol'klor // Radians'ka osvita. – 7 lyutoho 1953. – №6. – S.3.
8. Bondarenko A., Kovalenko V., Yeromyts'kyy P. Na ekzameni z osnov marksyzmu–leninizmu v Cherkas'komu pedinstytuti // Radians'ka osvita. – 18 chervnya 1955. – №25. – S.2.
9. Hutsalo A. Chernyy den' ukrayins'koho burzhuaaznoho natsionalista // Radians'ka osvita. – 21 hrudnya 1957. – №51. – S.4.
10. Lutsenko I. Nazustrich 300–richchyu // Radians'ka osvita. – 9 sichnya 1954. – №2. – S.1.
11. Stoyka I. Druzhiba dvokh vuziv // Radians'ka osvita. – 20 lyutoho 1954. – №8. – S.1.
12. Cherkashchenko M. Shcho pokazala zymova ekzamenatsiyina sesiya v pedvuzakh // Radians'ka osvita. – 20 lyutoho 1954. – №8. – S.4.
13. Myronov M. Vyvchennya virsha P. H. Tychyny «Na Pereyaslavs'kiy radi» v pochatkovi shkoli // Radians'ka osvita. – 10 kvitnya 1954. – №15. – S.3.
14. Tychyny P. H. Na Pereyaslavs'kiy radi // Radians'ka osvita. – 10 kvitnya 1954. – №15. – S.3.
15. Moysenkov M. Druzha dvokh instytutiv // Radians'ka osvita. – 14 travnya 1955. – №20. – S.1.
16. Stetsenko L. Dumky pro robotu dev'yatyklasnykiv instytutu // Radians'ka osvita. – 19 chervnya 1954. – №23. – S.3.
17. Stetsenko L., Bilets'kyy D., Oliynychenko H., Bol'bukh Y. Vrakhuvty zapyty shkil i pedvuziv // Radians'ka osvita. – 23 zhovtnya 1954. – №43. – S.2.
18. Myronov M. Dytyacha literatura – mohutnye znaryaddya komunistychnoho vykhovannya // Radians'ka osvita. – 10 lystopada 1954. – №47. – S.2.
19. Kryvosheyev S. Samarin H. Uzahal'nyuvannya dosvidu zaochnykh viddiliv // Radians'ka osvita. – 15 zhovtnya 1955. – №42. – S.2.
20. Vsenarodna lyubov // Radians'ka osvita. – 8 veresnya 1956. – №37. – S.2.
21. Mordan' V. Zemnyy uklan // Radians'ka osvita. – 28 bereznya 1959. – №13. – S.3.

*Lukyanenko O. V., Ph.D. in History, Senior lecturer in Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Ukraine, Poltava), lukyanenko.ov@gmail.com*

#### Big and small politics in the display of the educational of the Ukrainian SSR of the «thaw» period (1953–1964) (P.1)

*The article shows the emphasis that profiling educators press arranged for the educators of the UkrSSR of the period of de-Stalinization (1953–1964). Application of content analysis of the pedagogical press allowed to illustrate the interpretation of the native history and evaluation of its heroes by the university teachers; identify*

*actual and desired semantic content of speech and national questions, to compare the assessment of the role of Stalin and Beria in times of persecution of the former leaders, and describe the image of the international political situation in the representation of teachers.*

**Keywords:** *Every-day life, Pereyaslav Council, international politics, Stalin, Beria, Higher Pedagogical School, de-Stalinization.*

*Лукьяненко А. В., кандидат исторических наук, старший преподаватель, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (Украина, Полтава), lukyanenko.ov@gmail.com*

#### Большая и малая политика в отражении образовательной прессы УССР времён «оттепели» (1953–1964 годы) (Ч.1)

*Иллюстрируются акценты, которые расставляла для педагогов УССР профильная пресса периода десталинизации (1953–1964 гг.). Применение контент-анализа позволило проиллюстрировать толкование преподавателями вузов родной истории и оценки ее героев; выявить реальное и желаемое содержательное наполнение языкового и национально-вопросов, сравнить оценки роли Сталина и Берия в периоды гонения на бывших вождей, а также описать образ международной политической ситуации в представлении педагогов.*

**Ключевые слова:** *повседневность, Переяславская рада, международная политика, Сталин, Берия, высшая педагогическая школа, десталинизация.*

\* \* \*

УДК 355.405.7(477)«1953/1964»

**Ярликва О. А.,**  
аспірантка кафедри історії слов'ян, Донецький  
національний університет (Україна, Вінниця),  
soulsilverstory@gmail.com

#### Вплив радянської зовнішньої політики НА ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ «ЗАХОДУ» У ДРУКОВАНИХ ЗМІ УРСР 1953–1964 РР.

*Автор даної статті мав на меті дослідити зв'язок радянської зовнішньої політики 1953–1964 рр. з формуванням нового поняття «зовнішнього ворога» та окреслити особливості формування образу «Заходу» в друкованих ЗМІ УРСР періоду. Розглянута специфіка взаємовідносин між СРСР та капіталістичними країнами, досліджений вплив міжнародних подій на формування образу «Заходу» в інформаційному просторі УРСР 1953–1964 рр. З історичної позиції за допомогою сучасних методів контент та івент-аналізу, авторка розглянула значний масив радянської преси, визначила особливості впровадження образу «Заходу» в свідомість радянського читача. За рахунок аналізу повторюваних слів-маркерів та ключових візуальних зображень, визначено яке інформаційне навантаження вкладалося в поняття. Простежено, як впливала зовнішньополітична позиція радянської влади на зміни в образі «Заходу». Результатом проведеного дослідження стало визначення специфіки формування чіткого сприйняття «Заходу» у свідомості радянського читача та виокремлення основних штампів-асоціацій, що характеризували новий образ.*

**Ключові слова:** *«Захід», ідеологія, міжнародні відносини, ЗМІ, газети.*

У сучасному світі засоби масової інформації є одним з найвагоміших факторів формування громадської думки. Сутність введення ідеологічних маркерів та стереотипів у свідомість суспільства вивчається багатьма сучасними суспільствознавчими та соціально-політичними дисциплінами через феномен об'єднання людей на основі спільної ідеї.

Вплив ідеології Радянського Союзу на своїх громадян був одним з найсильніших серед світових держав ХХ ст., а друковані ЗМІ були чи не головним інструментом ідеологічного впливу на свідомість радянського суспільства. Образ «зовнішнього ворога» був невід'ємною складовою ідеологічної концепції радянської влади за весь період існування СРСР. Для багатонаціональної держави, де великий відсоток територій був приєднаний силоміць, цей образ став необхідним консолідуючим фактором. З цього виходить **актуальність** вивчення механізмів ідеологічного впровадження образу «Заходу» у свідомість радянської людини.

Специфіка взаємовідносин між СРСР та капіталістичними країнами мала вагомий вплив на формування образу «Заходу» у радянському інформаційному просторі, зокрема, у засобах масової інформації УРСР 1953–1964 рр.

Вивчення особливостей зовнішньої політики УРСР та СРСР 1953–1964 рр. є одним з найбільш досліджених питань історії міжнародних відносин як в іноземній, так і вітчизняній історіографії. Важливими для дослідження були роботи М. Саттона, О. Г. Івченко, В. А. Василенко, В. Д. Боечко, Л. Є. Дещинського, М. Й. Марущака, В. О. Кондратюка тощо. Зокрема, М. Саттон досліджував особливості світової геополітики післявоєнного періоду та місце СРСР у геополітичних процесах, Л. Є. Дещинський у своїх роботах «Історія України та її державності» та «Міжнародні відносини України: історія і сучасність» розглядає особливості залежності зовнішньої політики УРСР від Москви; М. Й. Марущак у посібнику «Історія дипломатичних відносин у XX сторіччі» описує специфіку дипломатичних відносин між СРСР та країнами – членами НАТО періоду «холодної війни»; Я. Й. Малик у праці «Україна у міжнародних відносинах XX століття» висвітлює головні міжнародні події 1953–1964 рр., та місце України у них [1; 2; 3; 4].

Тим не менш, питання впливу радянської зовнішньої політики на формування ідеологічного образу «Заходу» у друкованих ЗМІ УРСР 1953–1964 рр. окремо не вивчалось, що визначає новизну обраної теми дослідження.

Автор даної статті **мав на меті** дослідити зв'язок радянської зовнішньої політики 1953–1964 рр. з формуванням нового поняття «зовнішнього ворога» та окреслити специфіку формування образу «Заходу» в друкованих ЗМІ УРСР періоду.

Після смерті Й. В. Сталіна радянське керівництво вперше серйозно замислилося про зміни у зовнішньополітичному курсі СРСР щодо капіталістичних країн. У 1953 р. Голова Ради Міністрів СРСР Г. М. Маленков запропонував знову розглянути можливість мирного співіснування двох систем на міжнародній арені [5, с. 45]. З іншого боку, до 1956 р. міністром зовнішньої політики СРСР залишався В. М. Молотов, який критично ставився до політики мирного співіснування. Через протиріччя серед керівників Радянського Союзу, чіткого рішення щодо зміни зовнішньополітичного курсу у 1953 р. прийнято не було.

Варто зазначити, що з 1953 р. радянська влада значну увагу приділяла роботі Відділу Друку при МЗС СРСР, головним завданням якого було консультувати ЗМІ з питань міжнародного життя. 27 листопада 1953 р. по Міністерству закордонних справ Союзу РСР був розісланий Наказ «Про роботу Відділу Друку МЗС СРСР», де зазначалося, що Відділ незадовільно виконує своє головне завдання. Цим Наказом Відділ Друку зобов'язувався «підключитися про своєчасні публікації в радянській пресі статей і матеріалів, що дають належну відсіч дезінформації та наклепам щодо Радянського Союзу і країн народної демократії» [6, арк. 9, 12].

Протягом 1954 рр. на міжнародній арені відбувся ряд подій, що сформували сприятливу атмосферу для початку діалогу між СРСР і країнами капіталістичного блоку. Особливо значущою подією була Женевська конференція, яка проходила з 26 квітня по 21 липня 1954 р. [7]. Міністри закордонних справ Радянського Союзу, Сполучених Штатів, Франції, Великобританії і Китайської Народної

Республіки були її учасниками. На думку автора, вірним є спостереження історика А. В. Філіппова про те, що ця зустріч народила надію на перемогу гуманізму над ідеологією обох сторін політичного спектру, після чого виник так званий «дух Женеви» [8, с. 129].

Тим не менш, «женевський дух» у СРСР був розвіяний осінніми подіями 1954 р. Підписані представниками США, Франції, Великобританії, ФРН, Італії, Канади, Бельгії, Люксембургу та Нідерландів 23 жовтня 1954 р. Паризькі угоди, викликали у радянської влади значне обурення. За цими угодами, Італія і Західна Німеччина отримали можливість приєднатися до Брюссельського договору 1948 р., ФРН приймалася до НАТО, і був створений військово-політичний Західноєвропейський союз [1; 9]. Ці угоди сприймалися радянським керівництвом як новий виклик капіталістичних країн соціалістичному табору.

У цей період зростає кількість статей у радянській пресі з критикою країн-членів НАТО, яких зображували «паліями війни». Варто зазначити, що в період Паризьких переговорів 1954 р. ЗМІ УРСР асоціювали Західну Німеччину з фашистами-реваншистами, США та Великобританію малювали активними прихильниками мілітаризації ФРН, а Францію зображували як сторону, яка сумнівається у раціональності запропонованого рішення щодо Західної Німеччини. Так у жовтневому випуску «Правди України» в інформаційній замітці «Переговори західних країн о вооружении Западной Германии» відзначався зростаючий тиск англо-американської сторони на французького делегата, і почуття задоволення боннського уряду [10, с. 4].

Залежна від рішень Кремля, зовнішня політика УРСР 1953–1956 рр. продовжувала базуватися на тезі про агресивний капіталістичний блок і підривному діяльність іноземних агентів. Акцент ставився на те, що капіталізм себе зживає, США і країни Атлантичного блоку є паліями агресії і жорстокими колонізаторами. Особливу увагу радянська влада концентрувала на Корейській війні, змові Лісінмана, Ілсїда і Чанкайші, і навіть обговорювалися «загарбницькі плани правлячих кіл США щодо України». Проаналізувавши план заходів з підготовки МЗС Української РСР до VIII сесії Генеральної Асамблеї ООН, можна зробити висновок, що головною загрозою для СРСР і, відповідно, УРСР, у першу чергу оголошувалися США та країни-члени НАТО [11, арк. 18–19, 27, 29].

У лютому 1956 р. відбувся XX з'їзд КПРС, де була прийнята нова зовнішньополітична доктрина Радянського Союзу. Резолюція з'їзду оголошувала домінуючим у зовнішній політиці СРСР принцип «мирного співіснування» різних держав незалежно від їх соціального ладу. Однак, після XX з'їзду КПРС значних змін в українській дипломатії не відбулося [12, с. 41].

На тлі загальних економічних проблем, критика культу особи Й. В. Сталіна справила сильне враження серед населення соціалістичних країн Східної Європи. Так, літом 1956 р. виявилася перша серйозна криза комуністичної системи у Польщі – страйк робітників проти політики нового генсека ПОРП. Познанські протести було придушено військовими, однак, за думкою дослідників В. П. Газіна та С. А. Копилова, події в Польщі стали пересторогою для режиму, засвідчивши втрату довіри і підтримки з боку робітничого класу [13, с. 253–254]. Тим не менш, у радянських друкованих ЗМІ повстання освітлювали як «старанно підготовлену провокаційно-диверсійну акцію імперіалістичної агентури» [14, с. 4].

Ще одним тривожним знаком для радянського керівництва стало Угорське повстання. За думкою професора Я. Й. Малика, перші спроби СРСР відійти від сталінського курсу стосовно Східної Європи, були відкинуті у жовтні 1956 р. придушенням угорського повстання за допомогою радянської армії [4, с. 206]. Автор дослідження підтримує позицію Л. Контлера, який бачить головні причини повстання у незадоволенні населення диктаторської політикою М. Ракоши, економічних проблемах країни і зростанні критичних настроїв у середовищі студентства та пишучої інтелігенції, особливо, у зв'язку з придушенням Познанських протестів літом 1956 р. [15, с. 554–555]. Тим не менш, подібне пояснення було неприйнятним для радянської влади, бо загрожувало ідеології СРСР. Радянські друковані ЗМІ 1956 року освітлювали події в Угорщині як організовану імперіалістами контрреволюцію. Так у газеті «Радянська Україна» від 26 жовтня 1956 року повстання в Угорщині визначалося як «контрреволюційний заколот проти народної влади, заздалегідь підготовлений ворожими елементами» [16, с. 4].

Зіткнення соціалістичного та капіталістичного таборів тривало і на Близькому Сході. За ініціативою США та Великобританії, 24 лютого 1955 р. між Іраком та Туреччиною був підписаний Багдадський пакт, що створював воєнно-політичний блок держав на кордоні з соціалістичними країнами. Протягом 1955 р. до блоку приєдналися Великобританія, Пакистан та Іран. Ця подія викликала незадоволення президента Єгипту Г. Насера, який був проти приєднання арабських країн до Багдадського пакту [17, с. 287–288]. Автор вважає вірним висновок В. Бузаня, що негативне ставлення Єгипту до Багдадського пакту стало передумовою зближення між Каїром та Москвою, яка сприймала цей пакт як відкрити загрозу СРСР [18, с. 4].

Багдадський пакт, та відмова США і МБРР фінансувати будівництво Асуанської дамби, через загострення конфлікту з Ізраїлем, викликали обурення президента Єгипту. 26 липня 1956 р. Г. Несар оголосив націоналізацію Суецького каналу. Це рішення було ударом по міжнародному престижу Франції та Великобританії, які були акціонерами даної компанії. У результаті, Англія, Франція та Ізраїль ввели свої війська до Єгипту у жовтні 1956 р. Політика Англії та Франції стала ще одним приводом для звинувачення радянськими друкованими ЗМІ «західних держав» у агресії [19].

У зв'язку з подіями у Польщі, Угорщині та Єгипті, український відділ пропаганди і агітації активізував роз'яснювальну роботу серед радянського населення. У всіх областях УРСР агітатори проводили лекції, присвячені роз'ясненню міжнародних подій, осуду агресивних дій Англії, Франції та Ізраїлю. Результатом роботи відділу агітації та пропаганди стало зростання атмосфери неприязні до капіталістичних агресорів серед більшості радянських громадян. Тим не менш, зустрічалися і так звані «антирадянські прояви». Незважаючи, на активну пропаганду, серед населення УРСР були окремі випадки схвалення подій у Польщі, Угорщині та Єгипті. Особливо яскраві приклади зустрічалися в Дрогобицькій області, де випадки схвалення подій в Угорщині та Англії описані найбільше. Так, Чабан Іван Климович з міста Бориславі, у бесіді з агентом органів КДБ «Кулинич» заявив: «Угорський народ повстав проти свого уряду лише

тому, що він не хоче, щоб росіяни втручалися у справи Угорщини, вони хочуть самі керувати своєю країною. Угорщині зараз допомагають Англія і Америка. Ось поляки своїм повстанням зробили те, що хотіли. Вони обрали свій уряд, яке сам народ хотів, а зараз те ж саме робить і Угорщина. Так зроблять і інші держави, у тому числі і Радянський Союз» [20, арк. 13–86, 119].

Одним з найбільш суперечливих питань міжнародної політики того періоду залишалось питання статусу Західного Берліну. Ще в лютому 1958 р. Хрущов запропонував скликати конференцію «чотирьох великих держав» і переглянути статус Західного Берліна, оголосивши його демілітаризованою вільним містом [21, с. 98]. Варто погодитися, з думкою С. Я. Лавренова та І. М. Попова, що конфронтація навколо Західного Берліна загострилася після скандальної промови М. Хрущова на зборах Радянсько-польського товариства дружби у Москві, що відбулася 10 листопада 1958 р., у якій він заявив: «західні держави повинні відмовитися від своїх окупаційних прав у Західному Берліні» [22, с. 110].

У той же час з кінця 1958 р. розпочався процес нормалізації відносин між СРСР та США, який тривав протягом 1959 – першої пол. 1960 рр. Візит Хрущова до США був сприйнятий як символ потепління у «холодній війні». Характерними для радянських ЗМІ 1959 – сер. 1960 рр. стали сюжети, присвячені «історичному візиту» Хрущова до США. Крім того, зі сторінок газет майже зникли матеріали негативної тональності про американській імперіалізм, агресивних мілітаристів, паліть війни тощо. Так шпальти «Радянської України» 1959 – початку 1960 рр. заповнювалися наступними заголовками для матеріалу щодо взаємовідносин СРСР та США: «Нова велика війна була б божевіллям», «Світлі надії», «Барометр показує на ясно», «Об'єднати зусилля в боротьбі за мир», «Загальне та повне роззброєння – надійний шлях до миру» тощо [23].

Поліпшення відносин між СРСР і США призвело до ідеї провести нову зустріч глав урядів СРСР, США, Великобританії і Франції. Однак реалізації цієї зустрічі так і не відбулося через те, що 1 травня 1960 р. над Уралом був збитий американський літак – розвідник [24, с. 9–12]. Під час візиту М. Хрущова до Франції у травні 1960 р., попередня зустріч глав СРСР, США, Англії та Франції пройшла дуже напружено. В результаті, зустріч глав «великої четвірки», була скасована. Після цього, в радянській пресі кількість критичних матеріалів щодо «західних країн» значно зросла.

Кардинальну зміну риторики щодо «західних країн» у газетах після періоду тимчасового «потепління» у міжнародних відносинах громадяни УРСР побачили 6 травня в оприлюдненій доповіді Хрущова на сесії Верховної Ради СРСР, де вперше в ЗМІ УРСР згадувався випадок з американським U–2. У VI розділі доповіді щодо майбутньої наради глав урядів чотирьох держав, США знову були названі агресором, а «західні держави» звинувачувалися у сприянні озброєнню німецького мілітаризму та відмові роззброюватися та боротися за мир у світі [25, с. 4–5].

У 1961 р. напружені відносини між СРСР та країнами-членами НАТО погіршувалися. Найбільш гостро стояло питання статусу Західного Берліну. Після закриття німецького кордону в 1952 р., Західний Берлін, що перебував під протекторатом 4-х країн–



переможниць, став своєрідною «лазіркою» для тих, хто прагнув покинути країни соціалізму. За даними німецької дослідниці А. Бюскер, протягом 1945–1950 рр., ще до закриття кордону, більше 15 мільйонів осіб емігрували з соціалістичних країн Східної Європи до капіталістичних країн (ФРН, Франція, Італія, Греція, США, Канада тощо) [26, с. 207]. Найбільше незадоволення радянського керівництва викликав той факт, що багато громадян НДР отримували безкоштовну освіту в СРСР, після чого емігрували до ФРН. Загалом, у 1961 р. з НДР до ФРН та інших країн «Заходу» емігрувало близько 3,5 млн німців, які склали близько 20% від усього населення Східної Німеччини [27, с. 122].

У радянських друкованих ЗМІ Західна Німеччина висвітлювалася у негативній тональності. Наприклад, в авторській статті В. Галабурда та В. Молчанова «Жажущие реванша» акцентувалася увага на активному озброєнні ФРН за рахунок підтримки США і країн–НАТО. Так автори статті двічі підкреслюють, що «окровавленные руки боннских реваншистов под протекцией НАТО и США тянутся к атомным ракетам» [28, с. 4].

17 квітня 1961 р. М. С. Хрущов висунув ультиматум, оголосивши, що СРСР ще до кінця року укладе мирний договір з НДР і надасть їй всю повноту влади над східною частиною Берліна [29]. У ніч з 12 на 13 серпня 1961 р. ГДР при підтримці радянської армії розпочала будівництво комплексу ізолюючих споруд між Західним та Східним Берліном. Таким чином, громадян ГДР позбавили можливості мігрувати до ФРН, а Берлінський мур позиціонувався як «захисна стіна проти фашизму». У друкованих ЗМІ радянська влада називала причиною зведення Берлінського муру дії «західних країн». Так у серпневому випуску «Правды Украины» в опублікованій заяві керівництв країн–учасниць Варшавського договору визначилася подальша риторика освітлення цього питання в радянському інформаційному полі. У газеті вказувалося, що «на миролюбні пропозиції соціалістичних країн західні держави відповідають посиленням військових приготувань, розпалюванням військової істерії», а «урядові органи і військові концерни ФРН шляхом обману і шантажу схиляють деяку нестійку частину жителів НДР до відходу в Західну Німеччину», після чого вербують їх в органи розвідки різних країн для «засилання в якості шпигунів і диверсантів» як назад у НДР, так і в СРСР [30, с. 1].

Апогеєм протистояння СРСР та США була Карибська криза, коли у жовтні 1962 р. радянська влада задовольнила прохання кубинського уряду щодо розміщення ядерних ракет на території Куби. Карибська криза тривала 13 днів, і 27 жовтня 1962 р., між Радянським Союзом і США було укладено угоду, за якою СРСР демонтував ядерні ракети з території Куби, а Кеннеді таємно погодився зняти усі ракети, встановлені в південній Італії та Туреччині [31]. Необхідно відзначити, що протягом 1960–1962 рр. радянська преса підігривала негативне ставлення своїх читачів до США в розрізі Кубинського питання. Критика політики США в Латинській Америці активізувалася ще в 50-х рр., проте у 1960–1962 рр. статті, замітки та карикатури, присвячені загарбницькій політиці США в Кубі, кількісно зросли. Так, майже в кожному випуску республіканської преси 1962 року шпальти рясніли типовими заголовками «Руки геть від Куби», «Народ Куби дивиться в майбутнє», «Кубинський народ не зламатися»,

«Душителі свободи нахабніють», «Агресивні дії США», «Ганьба імперіалістам», «Агресора до ганебного стовпа» тощо [32].

Надалі, у 1963–1964 рр. образ «Заходу» у радянських ЗМІ малювався лише у негативній тональності. США зображувались агресивними імперіалістами, атомниками та расистами, що взяли на себе роль світового жандарма; Франція та Великобританія були жорстокими колоніалістами, в Іспанії жорстко критикувався режим Франка, який асоціювали з відродженням фашизму, ФРН взагалі порівнювалася з гітлерівською Німеччиною та критикувалася з усіх боків. Особливо болісно радянська влада сприймала налагодження взаємин між Францією та ФРН. Так на підписання Францією та Західною Німеччиною Єлисейського договору, радянська преса відреагувала жорсткою критикою. Зокрема, у «Радянській Україні» від 24 січня 1963 р. франко–німецький договір про дружбу назвали «Новим Мюнхеном» [33, с. 4]. Загалом же «Захід» 1963–1964 рр. у радянських ЗМІ асоціювався з агресивним блоком НАТО, палями війни, військовим диктатом, звірським колоніалізмом, «холодною війною» тощо.

Отже, радянські друковані ЗМІ були важливим знаряддям ідеологічної кампанії 1953–1964 рр., спрямованої на створення нового образу «зовнішнього ворогу». Головні події, що відбувалися на світовій арені, віддзеркалювалися у радянській друкованій пресі через призму партійної думки. Тенденційність висвітлення «західних країн» на пряму пов'язана з зовнішньополітичними пріоритетами радянської держави. «Агресори», «колонізатори», «палії війни», «країни агресивного блоку», «провокатори війни» у 1953–1958 рр., «союзники на шляху миру», «дружні народи», «історичні зустрічі» – у 1959 – поч. 1960 рр., і знову «агресивні імперіалісти», «мілітаристи», «фашисти», «реваншисти» – з сер. 1960 до 1964 рр. – такі слова–штампи найчастіше включалися в матеріали газет і журналів, які були присвячені капіталістичним країнам–членам НАТО. Варто зазначити, що єдиною країною–членом Північноатлантичного блоку, яку радянські ЗМІ критикували систематично, була ФРН. Матеріали, присвячені Західній Німеччині, завжди мали негативну тональність, а у періоди найгострішої конфронтації – відверто агресивну. Епітети «фашисти», «реваншисти», «американські маріонетки/пішаки/іграшки», «нацисти», «злочинці», «гітлерівці» супроводжували навіть інформаційні замітки про Західну Німеччину.

Виходячи з цього можна зробити висновок, що міжнародні події 1953–1964 рр. стали вагомим фактором у формуванні концепції образу нового зовнішнього ворога СРСР, а радянські друковані ЗМІ були головним інструментом наповнення поняття «Захід» стійкими штампами та асоціаціями, що впроваджувалися в суспільну свідомість радянських громадян.

#### Список використаних джерел

1. Sutton Michael. France and the Construction of Europe, 1944–2007: The Geopolitical Imperative. – P.74–76.
2. Дешинський Л. С. Історія України та її державності: навч. посібник / Л. С. Дешинський, С. В. Терський, І. Я. Хома, В. М. Тарабан, Р. Д. Зінкевич, Я. Я. Денісов, І. О. Гаврилів, І. В. Буковський, А. Я. Нагіряк. – Львів: Видавництво Національного університету Львівська політехніка, 2009. – 476 с.; Дешинський Л. С. Міжнародні відносини України: історія і сучасність: навч. посіб. для студ. вищ.

навч. закл. Ч.2 / Л. С. Дещинський; Наук.-метод. Центр вищ. освіти М-ва освіти і науки України. – 3-є вид., доповн. – Львів: Бескид Біт, 2004. – 319 с.

3. Марущак М. Й. Історія дипломатичних відносин у ХХ столітті: [навч. посіб.] / М. Й. Марущак. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 368 с.

4. Малик Я. Й. Україна у міжнародних відносинах ХХ століття. – Львів: Світ, 2004. – 468 с.

5. Жуков Ю. Н. Борьба за власть в партийно-государственных верхах СССР весной 1953 года // Вопросы истории. – 1996. – №5–6. – С.39–57.

6. ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.3942. – Копія вихідного листа ЦК КПСС, копія телеграми МИД СССР, листа МИД УССР – о работе Отдела печати МИД СССР и другие вопросы.

7. Indochina. – Midway in the Geneva Conference: Address by the Secretary of State. Avalon Project (Yale Law School). – May 7, 1954. – Retrieved 29 April, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: [http://avalon.law.yale.edu/20th\\_century/inch022.asp](http://avalon.law.yale.edu/20th_century/inch022.asp)

8. Филиппов А. В. Новейшая история России, 1945–2006 гг. – Кн. для учителя / А. В. Филиппов. – М.: Просвещение, 2007. – 494 с.

9. Haftendorn Helga. Coming of Age: German Foreign Policy Since 1945. – P.30–32.

10. Правда Украины. – 1954. – №250. – 4 с.

11. ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.291. – Вопросы Министерства иностранных дел УССР 6 января 1953 – 10 ноября 1953 г.

12. XX съезд Коммунистической партии Советского Союза. 14–25 февраля 1956 года. Стенографический отчет. Том I. Коллектив авторов. – Сборник выступлений, документов и материалов цикла «КПСС в стенограммах, документах и материалах». – М.: Госполитиздат, 1956. – 640 с.

13. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002 роки) [Текст]: навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / В. П. Газін, С. А. Копилов; ред. А. О. Копилов. – К.: Либідь, 2004. – 622 с.

14. Радянська Україна. – 1956. – №151. – 4 с.

15. Контлер Л. История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы / A History of Hungary: Millenium in Central Europe. – М.: Весь мир, 2002. – 656 с.

16. Радянська Україна. – 1956. – №252. – 4 с.

17. Ближневосточный конфликт. Из документов Архива внешней политики Российской Федерации. 1947–1967. В 2 т. Т.1: 1947–1956 / Отв. ред. В. В. Наумкин. – М.: МФД, 2003. – 608 с.

18. Бузань В. Суецька криза 1956 р. в міжнародних відносинах. – Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ: ВПЦ «Київський університет». – 2011. – Вип.107. – 58 с.

19. Правда Украины. – 1956. – №257–258.

20. ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.4377. – Письмо в ЦК КПСС, справки отделов УК КП Украины, постановления, информации, письма обкомов, горкомов КП Украины и других организаций – по вопросам литературы и искусства; о сохранении футбольной команды «Колгоспник» – Полтава; научно-атеистической пропаганды, о проведении отчетно-выборных собраний в высших учебных заведениях и об откликах трудящихся на агрессивные действия Англии, Франции и Израиля против Египта, на события в Венгрии.

21. Абрамова Ю. А. Берлинские кризисы «холодной войны» // Известия МГТУ «МАМИ». – 2006. – №2. – С.97–100.

22. Лавренов С. Я. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах / С. Я. Лавренов, И. М. Попов. – М.: ООО «Издательство АСТ»; ООО «Издательство Астрель», 2003. – 447 с.

23. Радянська Україна. – 1959. – №217–226.

24. Poccock Chris. The U – 2 Spyplane: Toward the Unknown, A New History of the Early Years. – Atglen, PA: Schiffer Military History, 2000. – 288 p.

25. Радянська Україна. – 1960. – №104. – 6 с.

26. Böcker Anita. Regulation of Migration: International Experiences, Het Spinhuis, 1998. – Social. – 279 p.

27. Closed Borders: The Contemporary Assault on Freedom of Movement. Front Cover. Alan Dowty. Yale University Press, Jan 1, 1989. – History. – 270 p.

28. Правда Украины. – 1961. – №157. – 4 с.

29. Лавренов С. Я., Попов И. М. Дыхание «горячей» войны в Европе, 1958–1962 гг. // Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. – М.: Астрель, 2003. – С.186–212.

30. Правда Украины. – 1960. – №193. – 4 с.

31. Jim Hershberg (Spring 1995). «Anatomy of a Controversy: Anatoly F. Dobrynin's Meeting With Robert F. Kennedy, Saturday, 27 October 1962». [Електронний ресурс]. – Retrieved May 29, 2012. – Режим доступу до статті: [http://nsarchive.gwu.edu/nsa/cuba\\_mis\\_cri/moment.htm](http://nsarchive.gwu.edu/nsa/cuba_mis_cri/moment.htm).

32. Правда Украины. – 1962. – №232–256.

33. Радянська Україна. – 1963. – №20. – 4 с.

## References

1. Sutton Michael. France and the Construction of Europe, 1944–2007: The Geopolitical Imperative. – P.74–76.

2. Deschynskyi L. Ie. Istoriiia Ukrainy ta yii derzhavnosti: navch. posibnyk / L. Ie. Deschynskyi, S. V. Terskyi, I. Ia. Khoma, V. M. Taraban, R. D. Zinkevych, Ia. Ia. Denisov, I. O. Havryliv, I. V. Bukovskyi, A. Ia. Nahirniak. – Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu Lvivska politekhniky, 2009. – 476 s.; Deschynskyi L. Ie. Mizhnarodni vidnosyny Ukrainy: istoriia i suchasnist: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Ch.2 / L. Ie. Deschynskyi; Nauk.-metod. Tsentri vyshch. osvity M-va osvity i nauky Ukrainy. – 3-ie vyd., dopovn. – Lviv: Beskyd Bit, 2004. – 319 s.

3. Marushhak M. J. Istorija diplomatychnykh vidnosyn u XX storichchi: [navch. posib.] / M. J. Marushhak. – Vinnyca: Nova knyga, 2008. – 368 s.

4. Malyk Ia. I. Ukraina u mizhnarodnykh vidnosynakh XX stolittia. – Lviv: Svit, 2004. – 468 s.

5. Zhukov Yu. N. Borba za vlast v partiyno-gosudarstvennykh verkhakh SSSR vesnoy 1953 goda // Voprosy istorii. – 1996. – №5–6. – S.39–57.

6. CDAGOU. – F.1. – Op.24. – Spr.3942. – Kopyia ishodyaschego pisma TsK KPSS, kopyia telegrammy MID SSSR, pisma MID USSR – o rabote Otdela pechati MID SSSR i drugie voprosy.

7. Indochina. – Midway in the Geneva Conference: Address by the Secretary of State. Avalon Project (Yale Law School). – May 7, 1954. – Retrieved 29 April, 2010. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do statii: [http://avalon.law.yale.edu/20th\\_century/inch022.asp](http://avalon.law.yale.edu/20th_century/inch022.asp)

8. Filippov A. V. Noveyshaya istoriya Rossii, 1945–2006 gg. – Kn. dlya uchitelya / A. V. Filippov. – M.: Prosveshchenie, 2007. – 494 s.

9. Haftendorn Helga. Coming of Age: German Foreign Policy Since 1945. – P.30–32.

10. Pravda Ukrainy. – 1954. – №250. – 4 s.

11. CDAGOU. – F.1. – Op.24. – Spr.291. – Voprosy Ministerstva inostrannykh del UССР 6 yanvarja 1953 – 10 nojabrja 1953 g.

12. XX s'ezd Kommunisticheskoy partii Sovetskogo Sojuza. 14–25 fevralja 1956 goda. Stenograficheskij otchet. Tom I. Kollektiv avtorov. – Sbornik vystuplenij, dokumentov i materialov cikla «KPSS v stenogrammah, dokumentah i materialah». – M.: Gospolitizdat, 1956. – 640 s.

13. Novitnia istoriia krain Yevropy ta Ameryky (1945–2002 roky) [Tekst]: navch. posib. dlia stud. ist. spets. vyshch. navch. zakl. / V. P. Hazin, S. A. Kopylov; red. A. O. Kopylov. – K.: Lybid, 2004. – 622 s.

14. Radianska Ukraina. – 1956. – №151. – 4 s.

15. Kontler L. Istorija Vengrii. Tysjacheletie v centre Evropy / A History of Hungary: Millenium in Central Europe. – M.: Ves' mir, 2002. – 656 s.

16. Radianska Ukraina. – 1956. – №252. – 4 s.

17. Blizhnevostochnyj konflikt. Iz dokumentov Arhiva vneshnej politiki Rossijskoj Federacii. 1947–1967. V 2 t. T.1: 1947–1956 / Отв. ред. В. В. Наумкин. – М.: МФД, 2003. – 608 с.

18. Buzan V. Suetska kryza 1956 r. v mizhnarodnykh vidnosynakh. – Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriiia / Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. – Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet». – 2011. – Vyp.107. – 58 s.

19. Pravda Ukrainy. – 1956. – №257–258.

20. CDAGOU. – F.1. – Op.24. – Spr.4377. – Pis'mo v CK KPSS, spravki otdelov UK KP Ukrainy, postanovlenija, informacii, pis'ma obkomov, gorkomov KP Ukrainy i drugih organizacij – po voprosam literatury i iskusstva; o sohranении futbol'noj komandy «Kolgospnik» – Poltava; nauchno-ateisticheskoy propagandy, o provedenii otchetno-vyborynykh sobranij v vysshih uczebnykh zavedenijah i ob otklikah trudjashihhsja na agresivnye dejstvija Anglii, Francii i Izrailja protiv Egipta, na sobytija v Vengrii.

21. Abramova Ju. A. Berlinskije krizisy «holodnoj vojny» // Izvestija MGTU «MAMI». – 2006. – №2. – S.97–100.

22. Lavrenov S. Ja. Sovetskij Sojuz v lokal'nyh vojnah i konfliktah / S. Ja. Lavrenov, I. M. Popov. – M.: OOO «Izdatel'stvo ACT»; OOO «Izdatel'stvo Astrel'», 2003. – 447 s.
23. Radianska Ukraina. – 1959. – №217–226.
24. Pocock Chris. The U – 2 Spyplane: Toward the Unknown, A New History of the Early Years. – Atglen, PA: Schiffer Military History, 2000. – 288 p.
25. Radianska Ukraina. – 1960. – №104. – 6 s.
26. Böcker Anita. Regulation of Migration: International Experiences, Het Spinhuis, 1998. – Social. – 279 p.
27. Closed Borders: The Contemporary Assault on Freedom of Movement. Front Cover. Alan Dowty. Yale University Press, Jan 1, 1989. – History. – 270 p.
28. Pravda Ukrainy. – 1961. – №157. – 4 s.
29. Lavrenov S. Ja., Popov I. M. Dyhanie «gorjachej» vojny v Evrope, 1958–1962 gg. // Sovetskij Sojuz v lokal'nyh vojnah i konfliktah. – M.: Astrel', 2003. – S.186–212.
30. Pravda Ukrainy. – 1960. – №193. – 4 s.
31. Jim Hershberg (Spring 1995). «Anatomy of a Controversy: Anatoly F. Dobrynin's Meeting With Robert F. Kennedy, Saturday, 27 October 1962». – [Elektronnij resurs]. – Retrieved May 29, 2012. – Rezhim dostupu do statii: [http://nsarchive.gwu.edu/nsa/cuba\\_mis\\_cri/moment.htm](http://nsarchive.gwu.edu/nsa/cuba_mis_cri/moment.htm).
32. Pravda Ukrainy. – 1962. – №232–256.
33. Radianska Ukraina. – 1963. – №20. – 4 s.

*Iarlykova O. A., postgraduate student of the Department of the Slavs History, Donetsk National University (Ukraine, Vinnitsa), soulsilverstory@gmail.com*

#### **Influence of Soviet foreign policy on the formation of the image of the «West» in print media of the Ukrainian SSR 1953–1964 years**

*The author of this article has set a goal to explore the connection between Soviet foreign policy 1953–1964 years and the formation of a new concept of an «external enemy» and to determine the features of the formation of the «West» image in print media of the Ukrainian SSR 1953–1964 years. Investigated the specificity of relations between the USSR and the countries of the capitalist system, researched the impact of international developments on the formation of the image of the «West» in the information space of the USSR 1953–1964 years.*

*From a historical position using modern methods of content and event analysis, the author studied the considerable array of Soviet press, highlighted the major periods of the formation of a new way «external enemy's» representation, the specifics of its implementation in the consciousness of the Soviet reader. Through the analysis of repeated words markers and key visual images was defined information sense, which invested in the concept. Highlighted its characteristic features, it is determined what information load included concept, its main associations. The result of the research was to determine the specificity of the perception's formation of the «West» in the minds of the Soviet reader and identify major stamps associations characterizing the new image.*

**Keywords:** the «West», ideology, international relations, media, newspapers.

*Ярлыкova A. A., аспирантка кафедри історії славян, Донецький національний університет (Україна, Вінниця), soulsilverstory@gmail.com*

#### **Влияние советской внешней политики на формирование образа «Запада» в печатных СМИ УССР 1953–1964 гг.**

*Автор данной статьи поставил цель проследить связь советской внешней политики 1953–1964 гг. с формированием нового понятия «внешнего врага» и определить особенности формирования образа «Запада» в печатных СМИ УССР 1953–1964 гг. Рассмотрена специфика взаимоотношений между СССР и странами капиталистического строя, исследовано влияние международных событий на формирование образа «Запада» в информационном пространстве УССР 1953–1964 гг. С исторической позиции с помощью современных методов контент и ивент-анализа, автор рассмотрела значительный массив советской прессы, определила особенности внедрения образа «Запада» в сознание советского читателя. За счет анализа повторяющихся слов-маркеров и ключевых визуальных изображений, определено какую информационную нагрузку вкладывалось в понятие. Прослежено, как влияла внешнеполитическая позиция советской власти на изменения в образе «Запада». Результатом проведенного исследования стало определение специфики формирования четкого восприятия «Запада» в сознании советского читателя и выделение основных штампов-ассоциаций, характеризующие новый образ.*

**Ключевые слова:** «Запад», идеология, международные отношения, СМИ, газеты.

\* \* \*

УДК 327

**Гергель Ю. В.,**  
аспірантка кафедри історії, Київський славистичний  
університет (Україна, Київ), [gergel\\_yulia@ukr.net](mailto:gergel_yulia@ukr.net)

#### **УКРАЇНСЬКО–ЛІВАНСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ГУМАНІТАРНІЙ ГАЛУЗІ (ОСВІТА, КУЛЬТУРА, НАУКА) В 1990–Х – 2011 РОКАХ**

*На основі архівних матеріалів МЗС України зроблено спробу проаналізувати та охарактеризувати стан українсько–ліванського співробітництва в гуманітарній сфері у 1990–х – 2011 рр. Автор характеризує стан договірно–правової бази гуманітарного співробітництва, його основні форми та перспективи розвитку, а також робить висновок щодо невикористаних можливостей взаємодії на вказаному напрямку. У статті особливо підкреслюється, що Україна має значний досвід організації навчання ліванських студентів в українських вищих навчальних закладах. Висвітлюючи міжкультурну взаємодію, автор звертає особливу увагу на роль культурних центрів для підтримання належного рівня співпраці у галузі культури.*

**Ключові слова:** освіта, культура, співпраця, договірно–правова база, культурний центр, Україна, Ліван.

Поширеною є думка про те, що традиційні відносини у культурно–гуманітарній сфері між Україною та Ліваном були започатковані в радянський період, особливо у 70–80–і роки ХХ–го ст., коли у вищих навчальних закладах нашої держави тисячі громадян зазначеної країни отримали освіту за різними спеціальностями, серед яких медичні, інженерні, технічні. Втім, автор вважає, що реальну реперну точку культурно–гуманітарної взаємодії варто пов'язувати із такими іменами як Агатангел Кримський та Михайло Нуайме [12, с. 169].

В українській історіографії українсько–ліванське співробітництво в гуманітарній галузі (освіта, культура, наука), як і дослідження співробітництва нашої держави з країнами Близького Сходу у вказаній сфері, наразі не стало предметом ґрунтовних досліджень. Разом з тим, варто відзначити окремі праці та статті дослідника українсько–арабських відносин Д. І. Серова, у яких автор виокремлює гуманітарний чинник як важливу передумову не лише українсько–ліванського співробітництва в політичній та економічній галузях, але й і як одну з реперних точок співпраці з іншими арабськими державами [1; 2]. Водночас серед арабських авторів, які також вказували на те, що наявність гуманітарних зв'язків стала важливою складовою налагодження співробітництва незалежної Української держави з Ліваном та арабськими державами загалом, варто згадати такі імена як Салим Сухейль Хамаде та Аммар Хусні Мехди [3; 4, с. 116–119].

У зв'язку з цим, основним джерелом інформації для авторки стали матеріали, що містяться у справах Фонду закордонних установ (Опис 146) та Фонду міжнародних договорів Галузевого державного архіву МЗС України.

Враховуючи вищевикладене, метою статті є спроба проаналізувати, охарактеризувати та відтворити цілісну картину українсько–ліванського співробітництва у галузі освіти, культури та науки у досліджуваний період.

Співробітництво у галузі вищої освіти та підготовки кадрів традиційно стало ключовою складовою взаємодії України та Лівану у гуманітарній сфері й відбувається в рамках Угоди між КМ України і Урядом Лівану про співробітництво в галузі освіти і наукових досліджень, яка була підписана 22 квітня 2002 р. у ході візиту президента України Л. Кучми до Лівану [8, арк. 1–2].

Україна має значний досвід організації навчання ліванських студентів в українських вищих навчальних закладах. З часів існування СРСР в Україні пройшли